

MEČISLAV KRHOVN

POÉMY LESJI UKRAJINKY

V básnickém díle Lesji Ukrajinky zaujímá přední místo lyrika a dramatická tvorba, v níž mnozí spatřují podstatu jejího významu ve vývoji ukrajinské literatury. Přesto však její poloepické a pololyrické skladby nejsou bez významu pro její celkový tvůrčí profil. Lesja Ukrajinka je totiž poetka bojovnice, jejíž umění je úzce spjato s ideovým zápasem doby (autorka se v něm plně angažuje); žádné z jejích děl není samoučelné, nýbrž je básnickým tvarem odrážejícím věrně a se zaujetím problémy a zápasy života toho třicetiletí (1880—1913), které jí bylo osudem dovoleno plně prožít. Ač lyrická výpověď a dramatická konstrukce jí byly nevhodnějšími a neúčinnějšími formami pro vyjádření poetické vize, sahala občas k tradičním žánrům. Platí to zejména o poémě, jež měla své specifické místo a poslání v ukrajinské literatuře již od časů Kotljarevského a zejména od dob Ševčenkových.

Ukrajinská poéma, která se vyvíjela souběžně s ruskou poémou a částečně i pod jejím vlivem, nabyla své specifické ukrajinské podoby v životě národa zápasícího o své národní sebeurčení a sociálně politické osvobození. Osudy ukrajinského národa po celé 19. století byly složité a tragické. Ukrajinci byli v té době politicky podrobena dvěma evropským mocnostem: část jich žila v ruské říši Romanovců, část v monarchii Habsburgů. V obou státech nebylo postavení ukrajinského lidu záviděníhodné. Jeho charakteristickým znakem byl sociální útlak a ekonomická bída. Situace se mnoho nezměnila ani po zrušení roboty v Rakousku, ani po zrušení nevolnictví v Rusku. Ukrajinci bojovali v obou státech o své uplatnění politické, sociální a ekonomické. Součástí jejich boje byl zápas o národní vědomí lidových mas. V Rusku carské úřady pojem ukrajinské národnosti nechtěly znát a nedovolovaly veřejně uplatňovat; jejich státně politické zřetele šly někdy tak daleko, že byly zakazovány nejen knihy a všechny písemné projevy psané ukrajinským jazykem, ale ukrajinsky se nesmělo ani mluvit na veřejnosti (tedy ani ne na divadelní scéně). Po této stránce byla situace poněkud mírnější v Rakousku po vyhlášení konstituce; ale nekonečný vysilující zápas s vládnoucími Němci a Poláky na území Západní Ukrajiny, podložený stejně jako na východě sociálně a ekonomicky, výhody dané konstitucí často anuloval. V tomto sociálním, ekonomickém, politickém a nacionálním boji měli význačné místo básníci. Ševčenko svým tragickým lidským údělem a významem svého geniálního díla může být přímo symbolem úlohy a poslání básníka v boji ukrajinského lidu za svobodu.

V básnickém díle Ševčenkově vykrytalizoval ukrajinský typ poémy, skladby lyricko-epické, jejíž epický příběh je podřízen ideovým záměrům a cílům, řešícím aktuální problémy doby a života. Děj zde zcela ustupuje ideové náplni, již se podřizuje jak výběr látky, tak volba formy. Poému nemůžeme ztotožňovat s veršovanou povídkou, která je dílem čistě výpravným, ani s jinými veršovanými žánry, např. eposem, veršovaným románem, veršovanou anekdotou. Snaha po vymezení pojmu „poéma“ vedla ruského badatele A. N. Sokolova k tvrzení, že pro poému je charakteristické „slavnostní opěvování“ a že se poéma neobejde bez kategorie hrdinství. Doslova praví: „Но как без трагического нет трагедии, как вида драматических произведений, так нет поэмы как литературного вида без того ее „видового“ содержания, которое мы связываем с понятием в о с п е в а н и я, с категорией г е р о и ч е с к о г о“.¹

Sokolov uvádí řadu příkladů, které mají jeho výměr poémy potvrzovat. Píše: „Мы отнесем к поэме как литературному виду ‚Слово о полку Игореве‘, ‚Россиаду‘, ‚Полтаву‘, ‚Кому на Руси жить хорошо‘, ‚150 000 000‘, ‚Василия Теркина‘, так как при всем несходстве этих памятников, возникших в глубоко различных социально-исторических условиях, между ними есть функциональная общность: для всех этих произведений определяющим является героическое начало, все они принадлежат к категории ‚воспевающих‘ произведений, хотя, в каждом из них, представляющим особый жанр поэмы, это ‚видовое‘ начало проявляется различно.“² Ale v řadě příkladů uvedených Sokolovem, zejména v staroruském díle Slovo o polku Игореве, v epické skladbě Někrasovově, v poémě Majakovského, ve výpravné skladbě Tvardovského vedle obou principů vytčených autorem je ještě obsažen další, který se mocně uplatnil v ukrajinských poémách 19. století. Pokusil se ho formulovat ve své definici poémy současný běloruský badatel o vývoji poémy M. A. Lazaruk, který praví: „Такой категорией, яка найшырей выяўляе эстэтычную прыроду паэмы, з’яўляецца, на наш погляд, патэтычнае“.³ Třetím charakteristickým znakem poémy je tedy patos, řekli bychom vnitřní patos, vyplývající z přesvědčení o pravdě a spravedlivosti věci, pro kterou se básník angažuje. Takový patos byl vlastní Ševčenkovým poémám a podobným dílům všech jeho pokračovatelů v ukrajinské literatuře, také poémám Ivana Franka a Lesji Ukrajinky.

Poéma v ukrajinské literatuře je žánrem bojujícím, jímž bylo možné nejlépe vyjádřit základní ideje doby. Tato komunikativnost žánru, podmíněná hlavně ševčenkovskou tradicí, byla příčinou, že ukrajinští básníci téměř všech generací se rádi obraceli k poémě, když se chtěli vyrovnat s problémy doby a zaútočit na jevy ohrožující život společnosti. Proto ani vynikající básníci let osmdesátých a devadesátých 19. století, kteří pozvedli ukrajinskou literaturu na evropskou úroveň, nemohli zanedbat tento tradiční

¹ Очерки по истории русской поэмы XVIII и первой половины XIX века. — Издательство Московского университета. 1955. Стр. 11.

² Там же.

³ Станаўленне беларускай паэмы. — Выдавецтва „Навука і тэхніка“. Мінск. 1968. Стр. 12.

žánr. Pěstoval ho s úspěchem Ivan Franko, v jehož zpracování nabyt nové kvalitativní specifiky, sáhla po něm také Lesja Ukrajinka.

Lesja Ukrajinka napsala v letech 1885—1912 celkem devět poém, z nichž většina je proniknuta ušlechtilým patosem národního a sociálního protestu proti poměrům v carské říši. Politická situace a s ní související cenzurní poměry nutily autorku hledat takový způsob vyjádření osvobozovacích a demokratických idejí, aby mohly projít sítí cenzury a nevyvolávaly podezření a zásah úřadů. Proto autorka volí pro své poémy látku z oblastí „nepodezřelých“ a časově a prostorově vzdálených. Pohádka, legenda, pověst, středověký příběh jí slouží jako materiál pro vyslovení myšlenek národní svobody, sociální spravedlnosti, síly a významu básnického slova v boji proti útlaku. V některých z nich, zejména v poémách psaných na začátku její literární tvorby, nalézáme ohlasy romantismu jak v tematice, tak ve formě. Ale poetka brzy překonává tyto nečasové vlivy a dosahuje látkové originality i prostoty formy. Vytváří kvalitativně nový typ poémy, typický pro poslední dvě desetiletí 19. století, přitom však vzdálený od symbolicko-dekadentních lyrických poém, které byly výrazem tzv. čistého umění, odvracejícího se od aktuálních životních problémů.

První veršovaná skladba, kterou sama Lesja Ukrajinka nazvala poémou, nemá s tímto žánrem mnoho společného. Na skladbě Русалка. Поэма в народному стилі je vidět příliš zřetelně první krůčky začátečnice, která ještě lpí na vzoru svého učitele. Русалка byla napsána r. 1885 čtrnáctiletou dívkou, okouzlenou Ševčenkovými baladami Причинна, Русалка a snad i podobnými skladbami jiných autorů domácích i cizích. Tiskem vyšla sice už za dva roky, ale zůstává pravdou to, co řekl o této skladbě Ivan Franko: že je slabounkým ohlasem Ševčenkových balad. Projevuje se to nejen ve volbě tématu, které má, pravda, blíže k baladám Mickiewiczovým nežli k látkám balad T. H. Ševčenka, ale hlavně ve folklórnosti skladby; folklór dal autorce jak hrdiny (kozák a venkovská dívka), tak látkovou výplň (venkovská svatba se všemi zvyky a symboly), tak formu (prostá čtyřveršová strofa s přerývaným rýmem, kolomyjkový rozměr veršů, typické lidové obraty v řeči). Ševčenkův vliv se projevuje ve střídání metra jednotlivých oddílů básně, v uvolněné kompozici, ovšem rozvleklost vyprávění, místy rozpačité opakování, rozdrobení skladby do šesti oddílů — to už nemůžeme připsat na vrub vzorům. Vzory byly dokonalejší, jejich napodobení neobratné.

Avšak již druhá poéma Lesji Ukrajinky Самсон, napsaná o tři roky později a zpracovávající známé biblické téma, liší se podstatně od předchozí, i když je ještě pořád výrazem romantických zálib autorčina mládí. Ševčenko rád sahal k biblickým tématům právě ve svých poémách politicky a sociálně nejbojovnějších, např. Царі, Марія. Fantazii sedmnáctileté Lesji Ukrajinky však vábilo téma milostné vášně a zrady, úpadku a tragického vzepětí síly biblického hrdiny. Samsonův příběh byl oblíbený u západních romantických básníků, které jazykově vzdělaná poetka četla v originále. Snad i tato okolnost přispěla k volbě hrdiny a tématu její druhé poémy. V jejím pojetí však kromě vášně, zrady a pomsty je ještě jeden prvek, který odlišuje skladbu od jiných básní na toto téma. Je to vlastenectví, které autorka vyzdvihuje u obou hrdinů, Dalily i Samsona. Dalila v poémě Lesji Ukrajinky je Samsonovou manželkou, předstírá mu svou lásku a pokračuje se tím, že se zdánlivě odřiká svého lidu a uctívá Jehovu, boha Sam-

sonova, jen aby získala manželovu důvěru a vyzvěděla tajemství jeho síly. Pokořuje se však a zrazuje z čisté lásky ke svému lidu a ke své vlasti.

Ти думав, що для тебе я забуду
Родину? Ні! Ти гинеш — дяка се правдива
Від мене за погибель мого народу!⁴

Také Samson nese těžce své pokoření nejen proto, že byla zasažena jeho osobní hrdost, ale také proto, že jeho porážka a pokoření dopadly tvrdě na jeho lid a jeho zemi. Myšlenka, že jeho národ hynie z jeho viny (За що из ним його люд погигає?) trápí Samsona v žaláři, z něhož „серцем же рветься свій люд визволити“. Touha pomstít hanbu a utrpení nejen své, ale také pokoření svého lidu vede ho k modlitbě o navrácení síly, aby se pomstil nepřátelům.

Třebaže O. F. Stavuckyj tvrdí,⁵ že poéma Самсон je slabá a nesamostatná, domníváme se, že toto tvrzení není dostatečně zdůvodnitelné. Volba biblického tématu byla v této době nejen obvyklá, ale v osmdesátých letech 19. století dokonce do jisté míry módní. A své oprávnění měla i v domácí tradici. V ideovém zpracování tématu neomezila se mladá autorka jenom na konflikt milostné vášně a zrady, jak to bylo obvyklé u tohoto tématu. Látka využila plně k tomu, aby zdůraznila jako motiv jednání obou hrdinů také jejich lásku k vlasti a národu. Po stránce kompoziční umožňují tři oddíly poémy podat děj jasně, ekonomicky a se všemi nutnými podrobnostmi. Autorka zůstává i v této poémě věrná čtyřveršové strofě, ale není to již strofa folklórní, nýbrž čtyřveršová jambická se střídavým pravidelným rýmem. Různými podrobnostmi snažila se autorka vyvolat couleur locale, např. srovnáním Daliliny postavy s palmou, jejich očí s očima gazely apod. Poéma Самсон není dílem podprůměrným, ve vývoji Lesji Ukrajinky znamená značný krok kupředu.

Proti poémě Місячна легенда, kterou Lesja Ukrajinka napsala jako třetí v chronologickém pořadí svých poém v letech 1889—1892, literární vědci a kritikové měli mnoho námitek. Téma i představy, obrazy i dikce se jim zdály příliš romantické a nečasové. Slabost básně se viděla v řešení otázky básnickovy slávy a podmínek jeho úspěchů ve společnosti, v romantickém názoru, že básnickovo umění přýští z utrpení. Tyto námítky byly v podstatě oprávněny, zvláště nepřijatelné bylo zbožnění smutku jako inspiračního zdroje básníkovy. Autorčin hrdina připouští, že jeho jméno bude rychle zapomenuto, ale jeho smutné písně budou mít tak dlouhé trvání, jak dlouho bude smutek vládnout v lidské duši. Poéma je nesena slavnostním patosem, vlastním romantickým básníkem, kdykoliv se dotýkali tématu básnickovy tvůrčí práce. V letech osmdesátých takový kultovně slavnostní vztah k tomuto tématu byl už anachronismem — stejně jako představy „сни золотії“, „мрії барвисті“, „таємня мля“, „голоси надземні“, „гимни небесні“, které se autorce vyčítají jako „естетичні штампи романтичної поетики“.⁶ Anachronismem je také měsíční svit, který zahaluje celou skladbu. Bylo by

⁴ Lesja Українка. Твори в десяти томах. Том другий. — Державне видавництво жу-дожньої літератури. Київ. 1963. Стр. 23.

⁵ Історія української літератури у восьми томах. Том п'ятий. Наукова думка. Київ. 1968. Стр. 358.

⁶ Історія української літератури, том п'ятий, стор. 359.

možno vytknout básnířce též jistou zdlouhavost. Avšak je třeba uvážit, že se její hrdina (zpěvák-básník) ztotožňuje s trpícími lidmi, nalézá v jejich utrpení svou inspiraci, že své písně, i když smutné, dává lidem a své vlasti, že odmítá osobní slávu. Nesmíme pominout ani tu skutečnost, že pravidelné strofy této poémy jsou složeny z metricky dokonalých veršů, že poéma je řadou básnických obrazů nejen běžných u romantiků, jak se to básnířce vytýká, ale také někdy překvapivě originálních (Тині ворожі скрізь від дерев простяглися).

Třetí poéma Lesji Ukrajinky nepatří k jejím vrcholným dílům ani k vynikajícím ukrajinským poémám. Nejasné vyjádření základních idejí a nesprávné a málo uvážené použití uměleckých prostředků činí etické a estetické hodnoty této poémy poněkud pochybnými.

Ideové hloubky a formální dokonalosti dosáhla Lesja Ukrajinka teprve v dalších svých dvou poémách, napsaných r. 1893, Давня казка a Роберт Брюс, король шотландський. Obě byly postaveny do čela její sbírky básní Думи і мрії, vydané r. 1899. Jejich umístění bylo plně oprávněno vzhledem k jejich závažnosti. Nebyly však zde uveřejněny poprvé. Poéma Роберт Брюс, шотландський король s podtitulem Шотландська легенда vyšla r. 1894 časopisecky a Давня казка byla uveřejněna r. 1896 rovněž časopisecky. Давня казка je tematicky spřízněna s poémou Місячна легенда, neboť i zde poetka řeší problém postavení básníka-pěvce a významu jeho díla ve společnosti. Přístup k této otázce je však zde zcela odlišný. Básník-pěvec v poémě Давня казка není samotář a nehledá svou inspiraci v lidském smutku a utrpení. Utíká se sice do samoty v přírodě jako jeho předchůdce z poémy Місячна легенда, ale jeho poměr k slávě je dán jeho tvůrčími záměry: nejde mu o osobní slávu, nýbrž o službu lidem. Jeho píseň slouží zamilovanému k získání vzájemnosti v lásce, slouží vojínům k vítězství nad nepřitelem a pomáhá nadchnout lid k boji proti tyranu. V této funkci je nesmrtelná, protože nepřestanou-li tyraní lid utiskovat, bojovníci za svobodu nepřestanou bojovat a vždy opět najdou v písni sílu a nadšení k boji. Přehledná trojstupňová kompozice skladby ukazuje růst významu básníkovy písně. Přitom básník sám zůstává stále týž. Zatímco jeho umění roste a nabývá stále většího vlivu na život jeho rodáků, básník s úsměvem přijímá nevděčnost lidí, jejich strach a lhostejnost. Neboť nejen hrabě Bertoldo zapomené básníka pozvat na svatbu, k jejímuž uskutečnění mu pomohla básníkova píseň, a nesplní svůj slib, že básníka obdaruje zlatem za vítězství v boji, kde mu rovněž prospěla básníkova píseň, ale opustili ho ve chvíli nebezpečí i všichni představitelé vzbouřeného lidu. Když přišli Bertoldovi sluhové básníka uvěznit,

Всі метнулись хутко з хати
І поет один зостався.⁷

Básník zůstal však neoblomně věrný svému poslání bojovníka za svobodu, který obětuje za své ideály nejen svou osobní volnost, ale i život.

Давня казка je písni o boji lidu s tyranii a o místě básníka v tomto boji. Inspirací k této skladbě zdánlivě velmi všeobecné, jak jen dovedou být pohádky, byla krutá skutečnost carské říše. Bertoldo je typ absolutního vládce,

⁷ Леся Українка, Твори, 2, стор. 76.

jaký vládl také v carském Rusku, a básník je typ básníka-občana do krajnosti statečného a nepodplatitelného, jací také občas žili v Rusku. Aby je v poémě neobjevila carská cenzura, bylo nutno pohádku přemístit prostorově daleko na jih a časově do blíže neurčitelné minulosti. Nehledějme však v příběhu naší pohádky ani alegorií, ani symboly dobové přítomnosti. Její hladké verše, plné vtipu, ironie a sarkasmu, jsou skutečnou pohádkou o stálém boji dvou politických principů: reakce a pokroku, tyranie a svobody, jednotlivcova násilí a revolučního odboje mas. Lesja Ukrajinka se v tomto zápase staví na demokratické pozice a zdůrazňuje v něm význam básníkovy slova. Její závěr vyznívá optimisticky: zápas skončí vítězstvím pravdy lidu.

Tato poéma je dokladem vyzrání básnířčina slovesného talentu. Autorka stojí nad svým tématem a k jeho plnému rozvíjení jí slouží jemné nástroje jejího umění. Uplatnění úsměvného humoru v úvodu poémy s překvapivě ironickými závěrečnými dvěma verši, aplikace veselého vtipu v lesním dialogu Bertolda s básníkem, použití břitkého sarkasmu v písni určené obléhatelům bosúrnského města a ironické vyjádření hrozby v písni o pánech ukazuje, jakého stupně jemnosti dosáhla básnířka ve svých finesních výpovědích této poémy. Zde se již jeví ideovou a uměleckou pokračovatelkou Ševčenkovou v oblasti poémy, která se tak stává i v osmdesátých letech nositelkou základních ideových a uměleckých hodnot ukrajinské literatury.

Po cestě boje za politické a sociální osvobození člověka pokračuje Lesja Ukrajinka v poémě Роберт Брюс, король шотландський. Látku k ní prý jí doporučil strýc, známý spisovatel a publicista M. Drahomanov. Je vzata z historie Skotska, kde r. 1296 vzplanulo povstání proti Angličanům. Ti s pomocí skotské šlechty pozdvižení lidových mas potlačili, ale vzbouřenci pokračovali v bojích až do konečného vítězství r. 1314, které zajistilo samostatnost Skotska na další staletí. Pro poému je příznačný původní podtitul, v němž je skladba označena jako legenda. Neboť hrdina poémy se liší značně od historického Roberta Bruce, despotického feudála, který nebyl ani vlastencem, ani demokratickým vládcem. Příběh Roberta Bruce v poémě Lesji Ukrajinky je výrazem jejího hlubokého vlastenectví a opravdového demokratismu. Robert je houževnatý a nebojácný bojovník, dovede odolat lákavým nabídkám nepřátel a svobodu svou, své země a svého lidu cení výše než osobní prospěch. Ziskává slávu, ale je vzácně ukázněný, i po vítězství je spravedlivým vládcem podle přání svého lidu. V postavě Roberta Bruce nakreslila poetka svůj ideál národního vůdce.

V zápolení Skotů s Angličany můžeme slyšet ohlas bojů lidových vůdců na Ukrajině a v Rusku proti carské zvlí. Bojovný patos svobody a demokratických ideálů sblízuje tuto poému s pohádkovou poémou Давня казка. Obě patří k dílům, která bojují za ideály své doby. Aby však takové myšlenky bylo možné vyslovit, bylo je nutno říci nepřímou, bylo třeba předstírat pohádku, aby z ní bylo možné vyčíst pravdu skutečnosti. Poetka to napovídá v druhé strofě úvodu:

Давня повість! і на байки схожа, —
Є в ній певні справи, єсть і мрії,
Але ж правда, наче зірка гожа,
Сипле крізь проміння золотії.⁸

⁸ Леся Українка, Твори, 2, стор. 40.

S ideovým prohlubováním autorčiných názorů roste také její umění. Poéma je po stránce kompoziční jasná a přehledná, děj se vyvíjí logicky a přirozeně. Sdělovací styl je jednotný, obrazy bohaté, někdy překvapí stylistický prvek folklórní, např. slovanský paralelismus:

Ой то не сокіл винозір
Злетів з гори в долину, —
То знову прилетів Роберт
У рідную країну.⁹

Celá skladba je laděna do tónin bohatýrských a nadnesených nálad. Vznesená myšlenka a bohatýrský čin vyslovují se v básni adekvátním slovem.

S oběma předchozími poémami jsou ideově spjaty dvě pozdější: Одно слово, napsané r. 1903, vydané časopisecky r. 1906, a Се ви питаєте за тих, poéma vlastně bez názvu, který zastupuje první řádek skladby, napsaná r. 1904, vydaná tiskem teprve r. 1945 podle jediného zachovaného autografu. Vydavatelé nazvali dílo Якутська поема a pod tímto názvem můžeme číst první tištěné vydání v časopise Радянський Львів.¹⁰ Tematika obou skladeb je si blízka tím, že jednajícími osobami jsou lidé vyrvaní ze své rodné půdy a těžce strádající v cizině. Hrdinou poémy Одно слово je Rus, vyprávěči o jeho osudech jsou lidé dalekého Severu. V prvním vydání zněl podtitul této poémy Оповідання старого якута. Později tento podtitul autorka změnila na Оповідання тубільца з півночі, když byla upozorněna básníkem a lingvistou A. Krymským, že u Jakutů výraz „svoboda“ existuje. V poémě jde totiž o to, že se vyhnanec snaží domorodcům vysvětlit, co je to svoboda, ale nemůže, protože domorodci ve svém slovníku toto slovo nemají. Hrdina — politický vyhnanec je zobrazen podle živého modelu, politického vyhnance, ukrajinského básníka Pavla Hrabovského. Svědčí prý o tom řada podrobností v portrétu vyhnance. Podle jiných byl modelem ruský spisovatel N. G. Černyševskij, o jehož vyhnanství na dalekém Severu napsal stať podle vyprávění domorodců P. Hrabovskij.¹¹ V každém případě vytvořila autorka dobový typ vlastence a demokrata, pronásledovaného a mučeného carskou vládou. Ale bojovník za svobodu, žijící ve vyhnanství, v prostředí primitivních domorodců na dalekém Severu a v bídě, pokouší se šířit lásku k svobodě a nezapomíná na své poslání ani na smrtelné posteli.

Pozoruhodné je umění Lesji Ukrajinky v této poémě. Dovedla se zde vcítit do myšlení primitivního Jakuta, napodobila jeho vyjadřování v cizí řeči a dokázala jeho vyprávěním (celá poéma je monologem starého domorodce) načrtnout výrazně těžký život politického vyhnance a vztah domorodců k němu. Přílehavě zvolila si autorka také formu: prostý pětistopý jamb, nerýmovaný, nevázaný ve strofy. Její řeč je prostá, hovorová, plně přiměřená prostředí a hrdinům, především domorodému vyprávěči. Živějším a dramatictějším stává se jazyk poémy, když Jakut vypráví o mučivém hledání toho „jednoho slova“.

⁹ Леся Українка, Твори, 2, стор. 47.

¹⁰ 1945, кн. 5—6, стор. 31—32.

¹¹ А. Дейч. Леся Українка. Критико-биографический очерк. Государственное издательство художественной литературы, Москва, 1953. Стр. 56.

¹² Леся Українка, Твори, 2, стор. 105.

Stejnou formální prostotou vyniká také druhá poéma *Се ви питаете за тѣх*. Zde je situace opačná. Hrdinové jsou dva Jakuti, plníci v Rusku, daleko od své půlnoční vlasti, vojenskou službu. Jejich truchlivý příběh vypravuje Rus, který s nimi sloužil v jednom útvaru. Tragická historie obou Jakutů, kteří z nostalgie spáchají sebevraždu, připomíná poněkud FeĎkovyčovy poémy *Новобранчик* a *Дезертир*, jejichž hrdinové rovněž skončí svůj život sebevraždou v daleké cizině. Příčinou truchlivého konce je nostalgie. Snad tato shoda situací způsobila, že Lesja Ukrajinka ponechala svou poému v zásuvce a neuveřejnila ji. Ovšem mezi skladbami J. FeĎkovyče a poémou naší básnířky jsou nejen shody, ale také rozdíly. Rozdíl záleží v ideovém pojetí skladeb obou autorů. FeĎkovyčovy skladby jsou protestem proti utrpení ukrajinských chlapců v císařském vojsku a proti nelidskému zacházení nadřizených s vojáky. V poémě zní protest sociální a nacionální. Ve skladbě Lesji Ukrajinky ozývá se hluboký soucit s primitivními lidmi, kteří si nemohou zvyknout na velké město, na tzv. kulturní formy života. Oba Jakuti, šťastní jen v prostředí drsné severní přírody, bojí se hluku a lidí, jsou nemocní z ohromného množství dojmů, které jejich smysly a prostý rozum nemohou obsáhnout. Unaveni vším cizím a neobvyklým touží po severském domově, po polární záři, tundře a sobech, i když je nikdo netrápí a neubližuje jim. Hrdinové FeĎkovyčových poém prchají z ciziny domů, jakmile se objeví první podnět. Jakuti se o útek nepokoušejí, nedostávají podněty z domova, oni prostě touží po rodném domově, po životním řádu na severu. Rozdíl je v podání příběhů. Příhody svých hrdinů vypravuje sám FeĎkovyč, jeho vyprávění zpestřují lidové písně, reflexivní pasáže, monology a dialogy, komentující vložky. Naproti tomu příběh Jakutů vypravuje nikoli autorka, nýbrž osoba zvláště k tomu účelu autorkou vytvořená. A vyprávění se zásadně liší od romantického bohatství v podání FeĎkovyčově svou prostotou a realismem.

Dovedla-li autorka v poémě *Одно слово* ukázat myšlenkové pochody primitivních Jakutů, mistrovsky podává také myšlení a řeč ruského vojáka o podivném počínání Jakutů. Styl celé básně odráží způsob nenuceného povídání prostého člověka, jemuž psychologická introspekce je vzdálena, který vidí jenom povrch věci a dějů, o kterých vypravuje. A vypravuje hned s humorem, hned s pohrdáním („takovými Jakuty“), hned se soucitem. Voják-vyprávěč je v jádru dobrý člověk, ale celkový jeho habitus vytvořila carská vojenská mašinerie, která potlačila dobré jádro a rozvila vlastnosti lidsky méně hodnotné. Celý příběh i všechny jeho postavy jsou projevem básnířčina protestu proti znásilňování lidského nitra bezduchou státní mašinerií, jejíž oběti jsou nejen Jakuti, umírající z nostalgie, ale také drsný a robustní ruský voják, kterého naučili pohrdat lidmi, podezírat je a smát se jejich vlastnostem a zvykům.

Dvě poémy Lesji Ukrajinky *Біла поестра* a *Ізольда білорука* mají zvláštní ráz. Odlišují se jím od předchozích. Obě byly inspirovány četbou a studiem cizích literárních materiálů, jejich látka je přejatá z dávných cizojazyčných zpracování, takže jde o obnovení starého látkového materiálu.

Poému *Біла поестра* začala autorka psát již v r. 1903, dokončila ji však až r. 1911, kdy poéma byla také publikována. Lesja Ukrajinka v ní zpracovává motiv rozšířený v jihoslovanských lidových písních — motiv pobratimství. Jihoslovanské lidové písně byly na Ukrajině velmi populární. Pře-

kládala je řada básníků, jednu z nejbohatších sbírek překladů vydal také přítel básnířčiných rodičů, dramatik, básník, překladatel M. Staryckyj již r. 1876. Poetka byla asi dobře obeznámena s lidovou poezií jižních Slovanů, zejména se srbskými junáckými písněmi. Ale poéma *Била поєєтра* není ani přepracováním, ani napodobením některé konkrétní srbské junácké písně, nýbrž je samostatným výtvozem ukrajinské poetky, skloubeným z mnoha prvnů přejatých z různých srbských lidových písní. Hrdinové poémy, bezejmenný junák a víla-kouzelnice, odpovídají představám lidových hrdinů, i když autorka vnesla do jejich charakterů prvky příznačné pro dobu básnířčiny přítomnosti. Junák je příliš pasivní, víla je ztělesněním ženské aktivity a podnikavosti. Výstavba děje a všechny reálie jsou v plném souhlasu s lidovou písní (posvátný svazek přátelství-pobratimství mezi junákem a vilou, boj s Turky, cařihradské vězení, junáckovo utrpení). Také jazykové prostředky, jichž Lesja Ukrajinka užila k výstavbě poémy, odpovídají charakteristickým zvláštnostem junácké písně (jambický desetislabičný nerýmovaný verš, epiteta, konstantní opakování oslovení, paralelismy). Autorce se do všech podrobností podařilo stvořit iluzi junácké lidové písně, jejímž smyslem je apoteóza hrdinství.

Ізольда білорукa (napsaná r. 1912, uveřejněná časopisecky r. 1913) je rovněž obrazem složeným z mnoha prvků, nalezených ve středověkých (i novodobých) skladbách o dvojici milenců očarovaných nápojem lásky. Ukrajinská básnířka vykouzčila z této staré látky konflikt zcela moderní. Jde jí o konfrontaci touhy a skutečnosti, iluze a pravdy života. Její Tristan toužící po Zlatovlasé Izoldě nepohrdá láskou Běloruké Izoldy za nepřítomnosti své vytoužené. Zjištění Běloruké, že je jenom náhradou za vytoužený ideál, znamená pro ni otřes na celý život a probuzená žárlivost ji vede k pomstě. Běloruká překazí poslední setkání Tristana se Zlatovlasou a říká Zlatovlasé jasně, že Tristan nebyl její, nýbrž do poslední chvíle svého života patřil Běloruké:

Ізольдо Злотокоєа, бог розсудити
чий був Трієтан, чи твій, чи, може, мій,
та бути з ним аж до його єконеання
дієталоея-таки мені самій.

Poéma *Lesji Ukrajinky* se daleko odchýlila od své středověké předlohy. Nikoli kouzelný nápoj, nýbrž živé lidské city mají v ní rozhodující úlohu. Lásky, vášně, žárlivost jsou základními prvky celé stavby této poémy. Zpsychologizování této středověké pověsti mělo vliv na materiál, jehož autorka při výstavbě svého díla užila. *Lesja Ukrajinka* zde velmi účinně uplatňuje symboly (černý vrkoč Běloruké jako symbol smutku, hoře a smrti), aplikaci rozmanitých rytmů maluje náladu a vhodným uvedením reálií vzbuzuje iluzi středověkého prostředí.

Lesja Ukrajinka psala poémy po celou dobu své tvůrčí činnosti. Odrážejí tedy její myšlenkové i umělecké zrání. Pro svou ideovou závažnost i umělecké hodnoty tvoří rovnocennou složku jejího díla s lyrikou a dramatickou tvorbou. V poémách konkretizovala básnířka ty ideje, které se nedaly vyslovit v lyrice ani ztvárnit v dramatických dílech. Z toho hlediska mají její poémy své významné místo i ve vývoji ukrajinské poševčenkovské poémy, zmodernizované obsahově i tvarově, ideově však těsně přilehající k tradiční bojovné poémě romantického období.

DIE POEMEN VON LESJA UKRAINKA

Obwohl das Hauptgewicht des Lebenswerkes von Lesja Ukrainka in ihrem lyrischen und dramatischen Schaffen besteht, brachte sie die Realität der Entwicklung der ukrainischen Literatur zur lyrisch-epischen Dichtung — dem Poema, einem traditionellen Genre der ukrainischen Literatur. Das Poema als lyrisch-epische Dichtungsart war in der ukrainischen Literatur seit den Zeiten von Taras Schewtschenko ein pathetisch-kämpferisches Ausdrucksmittel der nationalen und sozialen Befreiungsbestrebung der Ukrainer dienend.

L. Ukrainka befasste sich während der ganzen Zeit ihrer dichterischen Tätigkeit mit diesem Genre und schrieb insgesamt 9 lyrisch-epische Dichtungen. Diese Dichtungen erklären nicht nur die Entwicklung ihres künstlerischen Schaffens, aber zugleich die sukzessiven Änderungen des Spezifischen dieses Genres im Vergleich mit seiner vorhergehenden Entwicklung. Indem das erste Poema der Dichterin nur ein schwacher Wiederklang von Schewtschenko's Dichtung und zugleich der Ausdruck der romantischen Vorliebe war, die sich nicht nur für Probleme der lyrischen Leidenschaft in biblischen Motiven interessierte, sondern auch das Problem des Sinnes der schöpferischen Arbeit des Dichters zu deuten bestrebt war, betritt sie in ihren weiteren lyrisch-epischen Dichtungen den realen Weg der Gegenwart. Die Poemen *Давня казка* und *Роберт Брюс, король шотландский* lösen im historischen Gewand die brennenden Fragen des ukrainischen Lebens der Gegenwart und schildern das doppelte Joch des ukrainischen Volkes, sowohl das nationale als auch das soziale. Das erste Poema hebt die Stellung des Dichters in seinem Kampf gegen die Tyrannei hervor, das zweite Poema schildert das Ideal eines nationalen Führers und ruft zum Kampf für die nationale Freiheit auf.

Der Gegenstand der Dichtung *Одно слово* ist die Liebe zur Freiheit und das opferwillige Verkünden der Freiheit. Das Poema *Се ви питаєте за тих* verherrlicht die Liebe zur Heimat und verschmäht die zaristische Maschinerie der Entnationalisierung.

Von einem starken Pathos sind die erzählenden Dichtungen ihrer letzten Schaffensperiode durchdrungen. Die Grundlage dieser Poemen bilden die Stoffe der Weltpoesie. Die Dichtung *Біла-ночечка* erinnert an viele Motive der südslawischen Heldenlieder und verherrlicht die weibliche Tapferkeit und Treue. *Ізо́лда білорука* ist eine eigenartige Verarbeitung des Stoffes von Tristan und Isolde. In ihrer Auffassung gibt die Dichterin ihre Überzeugung vom ewigen Kampf zwischen Sehnsucht und Wirklichkeit wieder.

Die lyrisch-epischen Dichtungen von Lesja Ukrainka sind ein Zeugnis der Lebensfähigkeit dieser Dichtungsart in der ukrainischen Literatur in den letzten zwei Dezenien des 19. Jahrhunderts und in den ersten 10 Jahren des 20. Jahrhunderts; sie dokumentieren allerdings zugleich die Änderungen, die der Form und dem Inhalt nach zu dieser Zeit entstanden.

M. K.